

تأملی بر رویکرد پژوهش کیفی با تأکید بر روایی و پایایی^۱

فرزاد پرهوده^۲

نصرالله عرفانی^۳

فریاد پرهوده^۴

چکیده

هدف این مطالعه تأملی بر روش پژوهش کیفی با تأکید بر روایی و پایایی بوده است. روش پژوهش حاضر، توصیفی - تحلیلی بوده است. روش پژوهش کیفی به طور خاص با گردآوری و تفسیر داده غیر رقمی به منظور درک دنیای پیرامون انسانی و اجتماعی در ارتباط است. روش کیفی بر تحقیق در مورد عمق اندیشه افراد اجتماعی مستقل که دارای توانایی‌های درک، احساس، ایده و درک ذهنی از پدیده‌ها هستند، تأکید دارند. نکته‌ای که حائز اهمیت است، رسیدن به روایی و پایایی در پژوهش کیفی است که می‌بایست همانند یک میدان مین‌گذاری در مورد جمع‌آوری داده‌ها از نقطه شروع پژوهش تا اتمام آن حساسیت داشت. نتیجه؛ در روش پژوهش کیفی، نحوه نمونه‌گیری، ورود به میدان و نحوه طرح سؤالات در میدان مطالعه با حساسیت بیشتر و معمولاً از سؤالات بدون ساختار به هنگام گردآوری اطلاعات، استفاده می‌شود. در پژوهش‌های ترکیبی به‌عنوان مکمل روش کمی از روش‌های کیفی در تحقیق بهره می‌برند. همچنین در پژوهش‌های کیفی به روایی بیشتر از پایایی اهمیت داده می‌شود و ابزار رسیدن به معتبر بودن یک پژوهش، نقشی است که پژوهشگر در میدان مورد مطالعه ایفا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: پژوهش کیفی، پایایی، اعتبار.

تأیید نهایی: ۱۴۰۱/۰۶/۰۹

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۴/۱۳

۲. دبیر جامعه شناسی. دانشجوی دکتری جامعه شناسی مسائل اجتماعی (نویسنده مسئول)

Fparhode66@gmail.com

۳. دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور واحد همدان

۴. پژوهشگر و مدرس دانشگاه پیام نور - گروه روانشناسی

۱. مقدمه

فراهم ساختن ابزار و وسیله لازم برای شناخت رفتار بشری و حل مسئله پژوهشگران را در گذر زمان به تحقیق و تفحص واداشته است. برای شناخت این پدیده‌ها محقق باید اطلاعات معتبر و موثق را در اختیار داشته باشد که کشف این اطلاعات نیازمند پیروی از قوانین روشن و دقیق است، هرچند تشخیص ذات وقایع امری پیچیده و سخت است. بشر همواره در زندگی با موقعیت‌های نامعین و نامشخصی در زندگی مواجه می‌شود و این امر در طول تاریخ به‌وفور برای انسان‌ها رخ داده است و برای کشف این نامعین‌ها به جمع‌آوری اطلاعات و شواهد پرداخته است تا مبادا ناشناخته‌هایی که ذهن وی را درگیر نموده است کشف نماید. کشف این ابهامات نیازمند پژوهش و هیچ پژوهشی هم بدون روش ممکن نخواهد بود. در واقع روش پژوهش قاب تمام رفت‌وبرگشت‌ها و جست‌وجوهایی است که برای تحقق و میسر شدن هدف یک پژوهش صورت می‌گیرد. رویکردهای پژوهشی به‌طورکلی شامل دو دسته‌اند؛ کمی و کیفی (بلیکی^۱، ۱۳۸۴: ۳۱۷).

ساده‌ترین تعریفی که می‌توان از پژوهش کیفی داشت این است که: پژوهشی که ارائه یافته‌های آن از طریق روش‌های آماری و یا سایر ابزارهای کمی‌سازی به دست نیامده باشد (اشتراوس و کوربین، ۱۹۹۸). بر اساس نظر اشتراوس و کوربین^۲ زمانی پژوهش کیفی مورداستفاده قرار می‌گیرد که دانسته‌های اندکی در مورد مسئله موردنظر وجود داشته باشد و یا دانسته‌ها بیش از آنی باشند که بتوان به ادراکات جدیدی دست‌یافت. به‌طورکلی هر پژوهش کیفی شامل سه جزء است:

۱- داده‌ها که از منابع متنوعی مانند مصاحبه، مشاهده و اسناد به دست می‌آیند؛ ۲- شیوه‌ها و روندهایی که برای تحلیل و سازماندهی داده‌ها به کار می‌روند، مانند مفهوم‌پردازی و کاستن از حجم داده‌ها، تشکیل مقوله‌ها و برقرار کردن شبکه مفاهیم؛ ۳- ارائه گزارش (حریری، ۱۳۸۵).

پژوهش کیفی^۳ عبارت از مجموعه فعالیت‌هایی (چون مشاهده، مصاحبه و شرکت گسترده در فعالیت‌های پژوهشی) است که هرکدام به نحوی محقق را در

1 . Bliakei

2 . Strauss & Corbin

3 . Qualitative research

کسب اطلاعات دست‌اول، دربارهٔ موضوع مورد تحقیق یاری می‌دهند. بدین ترتیب، از اطلاعات جمع‌آوری شده، توصیف‌های تحلیلی^۱، ادراکی و طبقه‌بندی‌شده حاصل می‌شود. در روش مورد بحث دسترسی به اطلاعات؛ یعنی زندگی کردن با مردم مورد پژوهش، یادگیری فرهنگ آن‌ها، از جمله مبانی ارزشی، عقیدتی و رفتاری، زبان و تلاش برای درک احساس، انگیزش و هیجان‌های آن‌ها است. محقق کیفی، رفتار اجتماعی را به این دلیل درک می‌کند که خود را به جای دیگران قرار می‌دهد (دلاور^۲، ۱۳۸۵: ۲۵۹).

به‌طور کلی گیدنز هدف از انجام پژوهش کیفی را پاسخ‌دادن به یک سؤال بسیار مهم و اساسی می‌داند، اینکه: چطور می‌توان به مطالعه دنیای واقعی پرداخت؟ او می‌افزاید هر فردی در زندگی خود، نقش‌های متفاوتی را با توجه به موقعیت‌های مختلف می‌پذیرد، برای مثال نقش فرد در زندگی روزمره خود، نقش فرد در موقعیت‌های آموزشی، اجتماعی، یا نقش فرد در برخورد با فرد و یا گروهی خاص. او تنها راه تحلیل چنین مفاهیمی را استفاده از پارادایم انتزاع می‌داند (گیدنز، ۱۹۸۴). دنزین و لینکولن در مورد پژوهش کیفی و هدف آن ابراز می‌دارند: پژوهش کیفی به مطالعه پدیده‌ها در محیط طبیعی خود آن‌ها می‌پردازد، و تلاش می‌کند آن‌ها را آن‌طوری که مردم به آن‌ها می‌نگرند، تفسیر و معنا کند (دنیز و لینکلن، ۲۰۰۳).

تا پایان دههٔ ۱۹۶۰ نزدیک به ۹۰ درصد گزارش‌های منتشرشده در مجلات جامعه‌شناسی آمریکا^۳، مبتنی بر تحقیق کمی و آماری بودند. گرچه در بریتانیا آمارهای قابل مقایسه‌ای در دست نیستند؛ ولی گمان می‌رود تا اواخر دههٔ ۱۹۶۰ تحقیق آماری در این کشور نیز مسلط بود. اما امروزه قضیه تفاوت پیدا کرده و به دلیل انتقادهای نظری از «اثبات‌گرایی»^۴ که گرایش به شیوه‌های آماری و کمی دارند، اکنون روش‌های کیفی، جایگاهی کانونی در آموزش و پژوهش اجتماعی به دست آورده‌اند (سیلورمن^۵، ۱۳۷۹: ۱-۲).

- 1 . Analytical descriptions
- 2 . Delavar
- 3 . American Sociology
- 4 . Positivism
- 5 . Silverman

پژوهش‌های کیفی به دنبال صورت‌بندی گزاره‌هایی در باره موضوع و موقعیت‌های اجتماعی هستند، ولی در پژوهش‌های کمی به دنبال توزیع پدیده‌های اجتماعی برحسب فراوانی در میان جمعیت و اندازه‌گیری و کمی کردن پدیده‌ها و تدوین طرح‌های تعمیم‌پذیر هستیم. روش پژوهش کیفی به دنبال پاسخ به سؤال چستی است، نقطه شروع پژوهش از مشاهدات به سمت نظریه و فرضیه است و به دنبال تعیین ماهیت توالی‌های منظم در زندگی اجتماعی است (بلیکی، ۱۳۸۴: ۴۰-۴۵). سابقه روش پژوهش کیفی به اندیشه‌های روان‌شناسان و جامعه‌شناسان آمریکا و زندگی‌نامه‌ها و روش‌های توصیفی بخصوص در مکتب شیکاگو^۱ و اندیشه کسانی همچون توماس و زانانیکی^۲ با مطالعه زندگی روستاییان لهستانی در اروپا و آمریکا باید دانست. در دوره نوگرایی^۳ بخصوص در ایالت متحده آمریکا تا دهه ۱۹۷۰ تمام تلاش‌ها برای به رسمیت شناختن تحقیق و روش کیفی ادامه داشته است (فلیک^۴، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۸). کسانی که در حال انجام مطالعات کیفی هستند، باید حساسیت ویژه‌ای در مورد اعتبار و قابلیت اطمینان در پروژه‌های خود داشته باشند. ما باید با عوامل مختلفی که اعتبار یافته‌های ما را تهدید می‌کند سازگار باشیم. و برنامه ریزی و اجرای تاکتیک‌ها یا استراتژی‌های مختلف در هر مرحله از پروژه تحقیقاتی برای جلوگیری یا تضعیف این عوامل تهدید کننده را در دستور کار قرار دهیم. ما باید آگاه باشیم که تاکتیک‌ها یا استراتژی‌های مورد استفاده برای پرداختن به روایی و پایایی در تحقیقات کیفی مانند تحقیقات کمی نیستند. اصطلاح تحقیق کیفی در واقع یک اصطلاح چتری است که نمایانگر روش‌های تحقیق مختلفی است که از عناصر مشترک خاصی برخوردار است. محققان کیفی علاقه مند به قوانین علی نیستند؛ بلکه به عقاید، تجربه و سیستم‌های معنایی مردم از دیدگاه مردم علاقه مند هستند. روش‌های مورد استفاده در تحقیقات کیفی ذهنی تر از تحقیقات کمی هستند و شامل تجزیه و تحلیل آماری و محاسبه تجربی نیستند (برینک، ۱۹۹۳). با تمام تفاسیر امروز رقابت‌هایی بر سر آنچه که روش کمی و کیفی نامیده می‌شود در

- 1 . Chicago School
- 2 . Thomas and Zananiki
- 3 . The period of modernity
- 4 . Owe Flick

نحوه استفاده و ارجحیت هر کدام از آنها بر دیگری دیده می‌شود؛ که این امر بستگی به شیوه گردآوری داده‌ها در هر تحقیق بستگی دارد. ولی با گذر زمان به نظر می‌رسد امروز روش‌های کیفی در کنار روش‌های کمی برخلاف گذشته جای پائی برای خود باز نموده و به گونه‌ای به خصوص در حوزه‌های علوم انسانی به عنوان مکمل روش پژوهش کمی، مورد استفاده محققان قرار می‌گیرد.

اهمیت روش پژوهش کیفی؛ باتوجه به اینکه روش‌های کمی و عددی صرفاً عقاید و نگرش‌ها را در سطح کلی می‌سنجند، پژوهش‌های کیفی نتایج تفسیری، معنایی و مقبولیتی عام یافته‌اند، و امکان پژوهش بر روی تجربیات زنده، هیجانات و احساسات، تحرک اجتماعی، تعاملات بین افراد و جوامع، علل ظهور و ازبین رفتن پدیده‌ها و همچنین کشف درونیات و ذهنیت و نگرش افراد، زمینه را برای گرایش هرچه بیشتر پژوهشگران به این گونه روش‌ها بیشتر نموده است. بااین حال هدف مطالعه حاضر، تأملی بر روش پژوهش کیفی با تأکید بر روایی و پایایی بوده است. همچنین شیوه گردآوری داده‌ها و راه‌های افزایش روایی و پایایی در پژوهش کیفی بیان شده است.

هدف اصلی پژوهش حاضر؛ تأملی بر رویکرد پژوهش کیفی با تأکید بر روایی و پایایی بوده است. اهداف جزئی پژوهش؛ شناخت تفاوت‌های بین پژوهش کیفی و کمی، فرایندهای اجرائی، نحوه نمونه‌گیری، جمع‌آوری اطلاعات و چگونگی تجزیه و تحلیل داده‌ها و اهمیت روایی و پایایی در روش پژوهش کیفی بوده است.

۲. بحث و بررسی

قیاس روش پژوهش کمی و کیفی

جدول شماره (۱): روش پژوهش کیفی و کمی

کیفی	کمی
ارتباط گرایانه و جزئی نگر	عام گرا و کلی نگر
استقرائی (از جزء به کل)	قیاسی (از کل به جزء)
تفریدی و ژرف نگر	تعمیمی و کلان نگر
توصیفی و به دنبال چیستی؟	تبیینی و به دنبال چرایی؟
اکتشافی	فرضیه آزما

انتزاعی و تجربیدی	تخیلی و تمثیلی
عینی و تجربی	ذهنی و داده نگر
تبیینی	تفسیری
تحمیل گر نظریه	عرضه گر معنا
ثابت و خشک	انعطاف پذیر
پیمایشی	موردی
قطعی	غیر قطعی
سخت	نرم و قصه گو
مذکر	مؤنث
نظریه آزمایشی	نظریه پردازی

مأخذ (بلیکی، ۱۳۸۴: ۳۱۷)

همان‌طور که در جدول شماره (۱) ذکر شده است، در تقابل روش پژوهش کیفی و کمی: در روش کیفی و پژوهش‌های کیفی کانون توجه هر لحظه ممکن است در جریان پژوهش عوض و دگرگون شود، نظریه در جریان پژوهش شکل می‌گیرد، رویه‌های پژوهش هم با تغییر کانون مطالعه تغییر خواهند کرد، هدف معقول ساختن داده‌ها و تلاش برای رسیدن به درک آنهاست، در روش کیفی نمونه‌گیری در خدمت مقاصد مختلف است، تحلیل داده‌ها فعالیتی استقرایی هستند نه قیاسی، این نوع روش ماهیتی تکوینی دارد، زمان‌بندی از قبل و مطلق‌گرایی در روش‌های کیفی معنایی ندارد و نتایج نهایی به‌دشواری روشن و مشخص است. ولی در مطالعات کمی به دنبال کشف روابط علی میان پدیده‌ها و تعمیم‌دهی نتایج حاصل از نمونه‌های آماری "n" به جامعه آماری "N"، بین محقق و پاسخ‌گویان ارتباط ضعیف و مستقل، سطوح و طبقات متغیرها از قبل معلوم، انعطاف خاصی در جریان پژوهش دیده نمی‌شود، تحلیل داده‌ها بعد از جمع‌آوری داده‌ها و در پایان تحقیق انجام می‌شود و به دنبال تأثیر متغیرها و تبیین یک متغیر توسط دیگر متغیرهاست. دل‌مشغولی پژوهشگر کمی مربوط به سنجش مفاهیم و تبدیل آنها به متغیر و نظریه آزمایشی است.

جدول شماره (۲)؛ بنیان‌های نظری روش و تحقیقات کیفی

موضوع نظری	تکنیک‌های گردآوری داده‌ها	روش تفسیر	حوزه‌های کاربرد
کنش متقابل نمادین ^۱ - پدیدارشناسی ^۲	مصاحبه نیمه‌ساخت یافته مصاحبه روایی	کدگذاری نظری تحلیل محتوا تحلیل روایت روش هرمنوتیک	زندگی روزمره، تحلیل دانش روزمره، زندگی‌نامه‌ها
قوم‌نگاری ^۳ - برساخت‌گرایی ^۴	گروه‌های متمرکز قوم‌نگاری مشاهده همراه مشارکت ثبت و ضبط جمع‌آوری اسناد	تحلیل گفت‌وگو تحلیل گفتمان تحلیل ژانر تحلیل اسناد	تحلیل زیست جهان سازمان‌ها ارزیابی‌ها مطالعات فرهنگی
روانکاوی ^۵ - ساخت‌گرایی ^۶	ثبت و ضبط تعاملات عکس فیلم	هرمنوتیک عینی و عمیق	مطالعه خانواده زندگی‌نامه نگاری نسل پژوهی جنسیت پژوهی

مأخذ (فلیک، ۱۳۸۷: ۲۵)

- 1 . Symbolic interaction
- 2 . Phenomenology
- 3 . Ethnography
- 4 . Constructivism
- 5 . Psychoanalysis
- 6 . Constructivism

برطبق جدول شماره (۲) بنیان‌های نظری و مکاتب نظری ذکر شده بر روش پژوهش کیفی و میدانی تأکید دارند از جمله؛ نظریه پردازان کنش متقابل نمادین و پدیدارشناسی که بر دیدگاه‌های عاملین مورد بررسی و کنش و واکنشی که فرد در جریان تعاملات روزمره و به دنبال تفسیرهای ذهنی و معنایی که از کنش‌های هم دارند و همچنین تجارب زیسته عاملین در جریان کنش‌های متقابل اجتماعی، قوم‌نگاران و برساختی‌ها بر توصیف فرایندها در خلق موقعیت‌ها و محیط و نظم سیال و همچنین فعالیت‌های روزمره و فراهم نمودن بستر لازم برای عقلانی و قابل فهم نمودن فعالیت‌ها و کنش‌های روزمره در جهت رسیدن به مقاصد علمی و به نقش زبان در چنین روابطی تأکید دارند و روانکاوان ساختی بر بازسازی ساختارهای کلان ذهنی که مولد معناها، معنایی که عینی هرمنوتیکی باشد تأکید دارند.

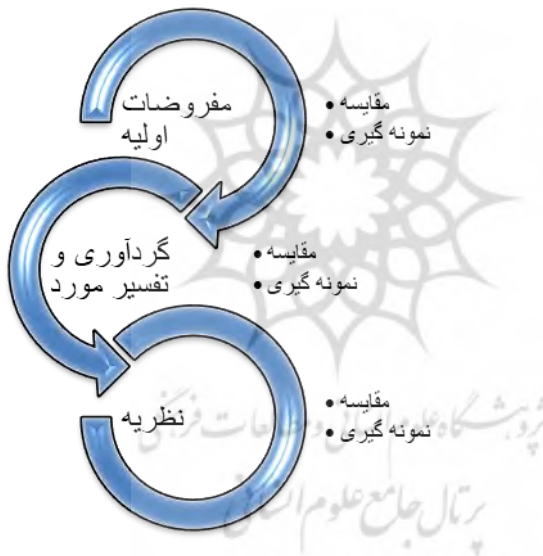
۱-۱. روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش مرور سیستماتیک بوده است. این پژوهش سعی در مرور مقالات، کتب و نوشتارهای علمی در مورد رویکرد پژوهش کیفی دارد. در این راستا ابتدا مقالات مورد نظر و متن کتب مرتبط مورد شناسایی و سپس با توجه به کیفیت محتواهای مقالات و کتب، نوشتارهای مرتبط مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله بعد استخراج اطلاعات در مورد روش پژوهش کیفی به شکل مروری و توصیفی صورت گرفت و در نهایت گزارشی از میزان اهمیت پایایی و روائی در روش پژوهش کیفی ارائه شد. جامعه آماری کلیه مقالات و متن کتب داخلی و خارجی بدون محدودیت زمانی در پایگاه‌های داخلی و خارجی بوده است که در آن واژه پژوهش کیفی و بحث روائی و پایایی به کار برده شده بود. نمونه آماری با توجه به نزدیکی محتوای مقالات و کتب با موضوع در نهایت تعداد ۳۲ مورد از مقالات و کتب داخلی و خارجی در تفسیر و مرور روش پژوهش کیفی و اهمیت پایایی و روائی در این روش، مورد بررسی قرار گرفت.

فرایند روش پژوهش کیفی

مفهوم فرایند در روش پژوهش کیفی مطرح است. در این نوع از نظریه‌پردازی برخلاف فرایند پژوهش خطی، کمی و نشئت گرفته از نظریه به جای پیش فرض‌های نظری بر میدان مورد مطالعه و محیط زیسته و مشاهده میدان مورد مطالعه و

همچنین درگیر شدن در حوزه مورد مطالعه تأکید می‌شود. در میدان مورد مطالعه باید توجه نمود که نظریات را نبایست بر افراد مورد مطالعه اعمال نمود؛ بلکه از طریق کار روی داده‌ها و در میدان کشف و صورت‌بندی انجام شود. افراد مورد مطالعه بر اساس ارتباطشان با موضوع پژوهش انتخاب شوند. در پژوهش کیفی هدف نه تقلیل پیچیدگی از طریق تجزیه و تحلیل مسئله چندمتغیره، بلکه افزودن اطلاعات زمینه‌ای به فرایند تحلیل است. طرح سؤالات پژوهش در روش کیفی تابعی از جنبه‌های نظری است، اما این امر منجر به تولید فرضیه نخواهد شد. در روش پژوهش کیفی معمولاً پژوهشگر دانش نظری پیشین خود را می‌بایست در میدان مورد مطالعه موقتاً کنار بگذارد. الگوی فرایند پژوهش در روش کیفی برعکس کمی که الگویی خطی است، الگویی دورانی^۱ است (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۰۸-۱۱۲).

پیوستار (۱): الگوی دورانی فرایند روش کیفی مأخذ (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۱۳)
روش کیفی با منطق خطی سنتی تناسب ناچیز دارد و اصول معرفت‌شناسی و درون فهمی را برعکس منطق خطی با حساسیت بیشتری در می‌یابد. روش کیفی

توان بالقوه خود را هنگامی آشکار می‌کند که بخش‌های مهم فرایند پژوهش به یکدیگر پیوند خورده باشند.

نمونه‌گیری^۱ در پژوهش کیفی

در روش کیفی در مراحل مختلف تحقیق با مسئله نمونه‌گیری مواجه هستیم. نمونه‌گیری با تصمیم‌گیری درباره اینکه کدام فرد؟ و اینکه کدام فرد به کدام گروه تعلق دارد؟ گره‌خورده است. در روش کیفی در فرایند پژوهش به شیوه‌های گوناگون نمونه‌گیری انجام می‌گیرد (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۳۵).

پیوستار شماره (۲): انواع نمونه‌گیری در فرایند پژوهش کیفی مأخذ (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۳۵)

باتوجه به پیوستار شماره (۲) می‌توان گفت که در نمونه‌گیری پژوهش‌های کیفی با سؤالاتی چند مواجه می‌شویم: کدام شخص (مورد) و کدام طبقه (گروه)؟ کدام نمونه از مصاحبه‌ها در تحلیل نهایی مورد استفاده قرار گیرد؟ کدام قسمت از متن را برای تفسیر کلی انتخاب کنیم؟ کدام بخش از متن برای اثبات یافته‌ها مناسب‌تر هستند؟

در روش نمونه‌گیری کیفی استفاده از اطلاعات دیگر به طور چشمگیر مطرح نیست و بیشتر نمونه‌گیری از اطلاعات و بازنمایی مطرح است. به‌عنوان مثال در نمونه‌گیری نظری، نظریه‌ای که از دل داده‌های تجربی استخراج می‌شود مبنا و معیار نمونه‌گیری است، گستره جمعیت اصلی از قبل معلوم و مشخص نیست،

ویژگی‌های جمعیت از پیش ساخته نیست، حجم نمونه از پیش تعریف شده نیست و نمونه‌گیری با حصول اشباع نظری^۱ پایان می‌یابد (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۳۹-۱۴۰).

روش‌های اصلی گردآوری داده‌ها در پژوهش کیفی

محققان علوم بهداشت از روش کیفی برای بررسی، درک و تفسیر عمیق، باورهای انسانی، نگرش‌ها، دیدگاه‌ها، احساسات، تجربیات، ارزش‌ها، نظرات، افکار و دانش استفاده می‌کنند. مشهورترین روش‌های جمع‌آوری اطلاعات در تحقیقات کیفی؛ مصاحبه، گروه‌های متمرکز و مشاهده است. هدف از مصاحبه پژوهش، کاوش در دیدگاه‌ها، تجربیات، باورها و یا انگیزه‌های افراد در مورد موضوعات خاص است. اعتقاد بر این است که روش‌های کیفی، مانند مصاحبه، درک «عمیق‌تری» از پدیده‌های اجتماعی از آنچه از روش‌های کمی، مانند پرسش‌نامه به دست می‌آید، ارائه می‌دهند که در آن لازم است بصیرت دقیق از شرکت‌کنندگان جداگانه ارائه شود. آنها همچنین به‌ویژه برای بررسی موضوعات حساس مناسب هستند، جایی که ممکن است شرکت‌کنندگان نخواهند در مورد چنین موضوعاتی در یک محیط گروهی صحبت کنند (گیل و همکاران^۲، ۲۰۰۸). سه روش اصلی برای جمع‌آوری داده‌های پژوهش کیفی وجود دارد. با استفاده از یکی از سه طیف وسیع زیر داده‌های حاصل به‌طور کلی ثبت و سپس بررسی می‌شوند و در مراحل مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. سه روش اصلی جمع‌آوری داده‌ها عبارت‌اند از:

گروه‌های کانونی^۳

در این روش جمع‌آوری داده‌ها، پژوهشگر تعداد کمی از افراد / پاسخ‌دهندگان را گرد هم می‌آورد تا در مورد زمینه مورد نظر صحبت کنند. اندازه گروه آگاهانه کوچک است، به طوری که اعضا می‌توانند نظرات خود را بدون قید و شرط منتقل کنند. یک «راهنمای موضوع» برای تسهیل گفتگو معمولاً از قبل تهیه می‌شود و پژوهشگر به طور معمول گروه را راهنمایی می‌کند تا اطمینان حاصل کند که تمام جنبه‌های مختلف موضوع را کشف و بررسی می‌کند. بحث و گفتگوها معمولاً به صورت نوار

1 . Theoretical saturation

2 . Gil et al

3 . Focal groups

ضبط می‌شود، سپس رونویسی می‌شود و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت (محبوب حسین، ۲۰۱۱).

گروه‌های کانونی برای اولین بار به‌عنوان یک روش پژوهش در تحقیقات بازار مورد استفاده قرار گرفتند که از دهه ۱۹۴۰ در کار دفتر تحقیقات اجتماعی کاربردی در دانشگاه کلمبیا^۱ آغاز شد. سرانجام موفقیت گروه‌های متمرکز به‌عنوان ابزاری برای بازاریابی در بخش خصوصی منجر به استفاده از آن در بازاریابی بخش دولتی، مانند ارزیابی تأثیر فعالیت‌های آموزش بهداشت شد. از گروه‌های کانونی برای تولید اطلاعات در مورد دیدگاه‌های جمعی و معانی پشت این دیدگاه‌ها استفاده می‌شود. آنها همچنین در ایجاد درک غنی از تجربیات و باورهای شرکت‌کنندگان مفید هستند. برخی معیارها برای استفاده از گروه‌های متمرکز عبارت‌اند از: به‌عنوان یک روش مستقل، برای پژوهش در مورد هنجارها، معانی و فرایندهای گروه، در یک طرح چند روش، برای کشف یک موضوع یا جمع‌آوری زبان گروه یا روایت‌ها برای استفاده در مراحل بعدی، برای شفاف‌سازی، گسترش، صلاحیت یا به چالش کشیدن داده‌های جمع‌آوری شده از طریق روش‌های دیگر، برای بازخورد نتایج برای شرکت‌کنندگان در پژوهش (گیل و همکاران، ۲۰۰۸). در رویکرد گروه‌های متمرکز، گروهی از شرکت‌کنندگان در مورد یک سؤال پژوهش خاص تحت نظارت و راهنمایی مجری یا مجری بحث می‌کنند. تعداد ایده‌آل شرکت‌کنندگان در یک گروه متمرکز ۶-۸ در نظر گرفته می‌شود، در حالی که حداقل تعداد ۳ و حداکثر ۱۴ است (گالانیس^۲، ۲۰۱۸).

مشاهده مستقیم^۳

در این روش، داده‌ها می‌توانند توسط یک ناظر خارجی (که غالباً به‌عنوان ناظر غیر شرکت‌کننده نامیده می‌شود) یا توسط یک ناظر شرکت‌کننده که می‌تواند بخشی از کارکنان انجام وظایف عادی هنگام مشاهده فرایندها باشد، جمع‌آوری شود. در این نوع مطالعه، محقق سعی می‌کند بخشی از جمعیت را مورد بررسی قرار گیرد. از این طریق پژوهشگران می‌توانند بینشی عمیق در مورد ارزش‌ها و اعتقادات اعضای

1 . Columbia University
2 . Galan's
3 . Direct view

جمعیت دست آورند (محبوب حسین، ۲۰۱۱). در مورد مشاهده، محققان معمولاً شرکت‌کنندگان و تعاملات آنها را در محیط‌های طبیعی، به‌عنوان مثال، محیط کار، محیط‌های بالینی، مکان‌های عمومی و غیره مشاهده می‌کنند. مشاهدات به مشاهدات مستقیم تقسیم می‌شوند که در آنها پژوهشگران فقط شرکت‌کنندگان را مشاهده می‌کنند، اما در تعاملات شرکت نمی‌کنند و مشاهدات شرکت‌کنندگان که در آن پژوهشگران شرکت‌کنندگان را مشاهده می‌کنند اما در محیط‌های طبیعی نیز با آنها تعامل دارند. مشاهدات مستقیم و شرکت‌کنندگان بیشتر به مشاهدات پنهانی تقسیم می‌شوند که در آن شرکت‌کنندگان نمی‌دانند که تحت مشاهده و مشاهده آشکار هستند که در آن آنها می‌دانند که در حال مشاهده است (گالانیس، ۲۰۱۸).

مصاحبه‌های عمیق^۱

در مصاحبه‌ها، به طور معمول، افراد به‌صورت جداگانه مصاحبه می‌کنند. مصاحبه‌ها در تحقیقات کیفی عموماً دامنه وسیعی دارند و از جزئیات نافذ هستند. آنها به‌ندرت شامل پرسیدن مجموعه‌ای از سؤالات از پیش تعیین شده هستند. آنها به‌عنوان یک جانشین، افراد را ترغیب می‌کنند تا نظرات خود را با جزئیات بیان کنند. این امر منجر به افشای عقاید و نگرش‌ها و رفتارها می‌شود و محقق ممکن است بتواند اطلاعات دقیق‌تری را برای هر موضوع به دست آورد (محبوب حسین، ۲۰۱۱).

مصاحبه‌ها به‌صورت جداگانه انجام می‌شود، به این معنی که در هر مصاحبه فقط مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده شرکت می‌کنند. مصاحبه برای مطالعاتی مناسب است که روی موضوعات حساس متمرکز است، در مواردی که مصاحبه‌شوندگان نمی‌خواهند احساسات یا عقاید خود را در مقابل دیگران بیان کنند. مصاحبه‌ها را می‌توان به‌عنوان ساختار یافته، نیمه‌ساخت یافته و غیرساختاری دسته‌بندی کرد، با نیمه ساختاری محبوب‌ترین رویکرد در پژوهش‌های کیفی. مصاحبه‌های نیمه ساختاری شامل طیف وسیعی از سؤالات مهم (سؤالات کلیدی) است که به پژوهشگران در شناسایی و معرفی مهم‌ترین حوزه‌های تحقیق کمک می‌کند. این رویکرد به پژوهشگران و مصاحبه‌شوندگان این فرصت را می‌دهد تا

بحث خود را گسترش دهند و یک سؤال پژوهش خاص را عمیقاً کشف کنند (گالانیس، ۲۰۱۸).

مفهوم نمونه‌برداری در صورت پژوهش کیفی از اهمیت کمی برخوردار است. کومار^۱ (۲۰۰۵) می‌گوید که در پژوهش‌های کیفی، برای کشف تنوع، محقق باید به آنچه که به‌عنوان نقطه اشباع شناخته می‌شود، دست یابد و هنگامی که متوجه شود هیچ داده جدیدی به دست نمی‌آورد یا اطلاعات جدید قابل اغماض است، فرض بر این است که پژوهش به نقطه اشباع رسیده است. این نکته یک قضاوت ذهنی است که توسط پژوهشگر تصمیم‌گیری می‌شود (محبوب حسین، ۲۰۱۱).

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی

تجزیه و تحلیل داده‌ها به‌عنوان یک روش اساسی و پرانرژی برای شناخت و گره‌زدن موضوعات در حال تکامل، مفاهیم بنیادی یا مؤلفه‌های معنی‌دار تلقی می‌شود. تورن^۲ (۲۰۰۰) اظهار داشت که قابل‌انکار نیست که ساده‌ترین جنبه روش پژوهش کیفی، تجزیه و تحلیل داده‌ها است. پیچیدگی تحلیل محتوای کیفی به حجم داده‌های جمع‌آوری شده، وظیفه پژوهشگر برای انجام تشریح عمیق و ارائه نتایج به‌صورت مختصر اما جامع و منطقی وابسته است. محتوای کیفی به روش‌های مختلفی مانند متن از سؤالات باز، مصاحبه‌های ساختاریافته، نیمه‌ساختاریافته، مشاهده و گروه‌های متمرکز که ذاتی اکتشافی هستند، ظاهر می‌شود. طبق نظر تورن (۲۰۰۰)، با این حال، ارزیابی جامع هنجارهای نظری که برای چندین استراتژی مشترک ضروری است، با استفاده از جمع‌آوری، مرتب‌سازی، مفهوم‌سازی تفسیر داده‌ها، پژوهش‌ها را روشن می‌کند (آدویین^۳، ۲۰۲۰). به طور اساسی تقلیل متن به اعداد در تکنیک کمی، به دلیل از دست دادن اطلاعات ترکیبی و معنا، اغلب مورد انتقاد قرار گرفته است. تحلیل محتوای کیفی در جایی که تحلیل کمی به محدودیت‌هایی می‌رسد، نمود می‌یابد. بنابراین تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای

1 . Kumar
2 . Thorne
3 . Adedoyin

طبقه‌بندی نظام‌مند^۱، کدبندی^۲، و تم‌سازی^۳ یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست. همچنین یکی از ویژگی‌های بنیادین پژوهش‌های کیفی نظریه‌پردازی^۴ به‌جای آزمون نظریه است. با تحلیل کیفی می‌توان یک رویکرد تجربی، روش‌شناسانه و کنترل‌شده مرحله‌به‌مرحله را با رعایت عناصر مورد مطالعه در نظر گرفت. این تعاریف بیان می‌کنند که تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونه‌ی ذهنی، ولی با روش علمی تفسیر کنند. عینیت نتایج به‌وسیله وجود یک فرایند کدبندی نظام‌مند تضمین می‌شود. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهای را که آشکار یا پنهان هستند به‌صورت محتوای آشکار می‌آزماید.

http://pajohesh.nashriyat.ir/node/62 - _edn30 بنا بر این یکی از موضوعات درخور توجه در تحلیل محتوای کیفی، تصمیم‌گیری درباره این موضوع است که آیا تحلیل بر محتوای پنهان تأکید می‌کند یا آشکار؛ زیرا محتوای آشکار و محتوای پنهان در تحلیل محتوای کیفی به تفسیر مربوط‌اند، ولی تفسیرها در عمق و سطح انتزاع متفاوت‌اند. همین عامل موجب شده است که محققان، تحلیل محتوای کیفی را به‌منزله روشی انعطاف‌پذیر، به‌ویژه برای داده‌های متنی در نظر بگیرند. برای افزایش درک نسبت به تحلیل محتوای کیفی می‌توان به صورت فهرست‌وار به مقایسه آن با رویکرد کمی توجه کرد (ایمان و همکاران^۵: ۱۳۹۰).

۱. روش کار و منطق پژوهش در هر دو تحلیل با هم متفاوت‌اند. برای مثال تحلیل محتوای کمی به گونه‌ی گسترده در رسانه‌های جمعی به‌منزله شیوه‌ای که عناصر مربوط به متن را آشکار می‌سازد کاربرد دارد؛ درحالی‌که تحلیل محتوای کیفی بیشتر با کشف معانی بنیادین در پیام سروکار دارد.

۲. تحلیل محتوای کمی قیاسی است؛ یعنی می‌کوشد فرضیه‌ها یا پرسش‌های تولیدشده از نظریه‌ها یا پژوهش‌های پیشین را بیازماید؛ درحالی‌که تحلیل محتوای

-
- 1 . Systematic classification
 - 2 . Coding
 - 3 . Temperature
 - 4 . Theorizing
 - 5 . Iman et al

کیفی استقرایی است؛ یعنی مبتنی بر بررسی و استنتاج موضوعها و تمها، از داده‌های خام است که گاه به طرح نظریه می‌انجامد.

۳. در تحلیل محتوای کمی برای نمونه‌گیری، به داده‌هایی نیاز است که با استفاده از قواعد نمونه‌گیری تصادفی، که اعتبار استنتاج‌های آماری را تضمین می‌کنند، انتخاب می‌شوند؛ درحالی‌که نمونه در تحلیل محتوای کیفی معمولاً دربردارنده انتخاب هدفمند مواردی است که بازتاباننده پرسش‌های پژوهش‌اند.

بنابراین رویکرد کمی، ارقام و اعدادی را تولید می‌کند که به‌وسیله روش‌های آماری گوناگون ساخته می‌شوند؛ درحالی‌که رویکرد کیفی، توصیف و تفسیر از موضوع مورد مطالعه ارائه می‌کند و اغلب در پی اظهارات بازتابی است از آنچه در جهان اجتماعی نظاره می‌شود. در نتیجه خواننده نیز رویکرد و مراحل به‌دست‌آمده از این فرایند تقریباً به اندازه پژوهشگر درک می‌کند (همان، ۱۳۹۰).

انواع مختلفی از روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی وجود دارد که همه آنها اهداف مختلفی دارند و نقاط قوت و ضعف منحصربه‌فردی دارند؛ بنابراین، چگونه یک مورد مناسب را انتخاب می‌کنید؟ خوب، انتخاب تحلیل مناسب تا حد زیادی به سؤال تحقیق شما بستگی دارد. مثلاً: آیا می‌خواهید استفاده از کلمات، قصد قصه‌گو، ساختار روایت یا تبلیغات را ارزیابی کنید؟ آیا می‌خواهید یک تجربه منحصربه‌فرد را بهتر درک کنید، یا از تأثیر فرهنگ معین بر اعضای آن بیشتر بدانید؟

جدول شماره (۴)؛ تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی مأخذ (بهندری، ۲۰۲۰)

رویکرد	چه زمان استفاده خواهد شد؟
تحلیل محتوی	برای توصیف و طبقه‌بندی کلمات، عبارات و ایده‌های رایج در داده‌های کیفی
تحلیلی تماتیک	برای شناسایی و تفسیر الگوها و مضامین در داده‌های کیفی.
تحلیل متنی	برای بررسی محتوا، ساختار و طراحی متون.
تحلیلی	برای مطالعه ارتباطات و نحوه استفاده از زبان برای دستیابی به

اعتبار (روایی) در پژوهش کیفی

مفهوم اعتبار توسط طیف گسترده‌ای از اصطلاحات در مطالعات کیفی توصیف شده است. این مفهوم یک مفهوم واحد، ثابت یا جهانی نیست، بلکه یک ساختار احتمالی است به طور اجتناب‌ناپذیر در روندها و اهداف روش‌های تحقیقاتی خاص و پروژه‌ها وجود دارد (وینتر، ۲۰۱۱: ۱). اگرچه برخی از محققان کیفی استدلال کرده‌اند که اصطلاح اعتبار برای تحقیق کیفی قابل استفاده نیست، اما در عین حال، آنها به نیاز به نوعی بررسی صحیح یا اندازه‌گیری تحقیقات خود پی برده‌اند.

سه روش برای اعتبار در تحقیقات کیفی؛ اعتبارسنجی به عنوان تحقیق، ارتباط و عمل است (کوال، ۱۹۸۹). در تحقیق کیفی، اعتبار به توصیف و توضیح مربوط می‌شود، و یا اینکه توضیح داده شده با توصیف داده شده متناسب نیست. محققان کیفی بر این عقیده‌اند که اصطلاح اعتبار برای تحقیقات کیفی قابل استفاده نیست، اما در عین حال، آنها نیاز به نوعی بررسی یا اندازه‌گیری صحیح برای تحقیق خود را نیز دریافته‌اند. به عنوان مثال، کرسول و میلر (۲۰۰۰) اظهار داشتند که اعتبار تحت تأثیر درک محقق از اعتبار در مطالعه و انتخاب فرض پارادایم توسط وی است. در نتیجه، بسیاری از محققان مفاهیم مربوط به اعتبار خود را توسعه داده‌اند و غالباً اصطلاحات مناسب‌تری مانند کیفیت، سخت‌گیری و قابلیت اعتماد را تولید یا اتخاذ کرده‌اند (دیویس و دود، ۲۰۰۲؛ لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵). لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) استدلال می‌کنند که حفظ اعتبار یک گزارش تحقیقاتی به مواردی بستگی دارد که از نظر کمی به عنوان روایی و پایایی مورد بحث قرار گرفته‌اند. ایده کشف حقیقت از طریق اندازه‌گیری قابلیت اطمینان و روایی با ایده اعتماد جایگزین می‌شود که «قابل دفاع» است و اطمینان از یافته‌ها را ایجاد می‌کند (گل افشانی، ۲۰۰۳).

پایایی (قابلیت اطمینان) در پژوهش کیفی

اگرچه اصطلاح پایایی مفهوم مورد استفاده برای آزمون یا ارزیابی پژوهش کمی است ولی غالباً در همه نوع پژوهش استفاده می‌شود. اگر ایده آزمون کردن را به عنوان شیوه استخراج اطلاعات بدانیم، آنگاه مهم‌ترین آزمون هر نوع مطالعه کیفی، کیفیت

آن است. یک مطالعه کیفی خوب می‌تواند ما را در درک موقعیتی که مبهم یا گیج‌کننده است، کمک کند (آیزنر، ۱۹۹۱: ۵۸). این امر از آن جهت به مفهوم یک پژوهش دارای کیفیت خوب مرتبط می‌شود که پایایی مفهومی برای ارزیابی کیفیت در مطالعات کمی به هدف انجام تبیین است درحالی‌که مفهوم کیفیت در مطالعه کیفی در پی تحقیق ایجاد فهم است. تفاوت در اهداف ارزیابی کیفیت مطالعات در تحقیقات کمی و کیفی یکی از دلایلی است که مفهوم قابلیت اطمینان در تحقیقات کیفی بی‌ربط است.

به گفته استنباکا^۱، «مفهوم قابلیت اطمینان حتی در تحقیقات کیفی گمراه‌کننده است. اگر یک مطالعه کیفی با قابلیت اطمینان به‌عنوان یک ملاک مورد بحث قرار گیرد، نتیجه این است که مطالعه خوبی نیست» (استنباکا، ۲۰۰۱: ۵۵۱-۲). از طرف دیگر، پاتون (۲۰۰۱) اظهار داشت که روایی و پایایی دو عاملی هستند که هر محقق کیفی باید هنگام طراحی یک مطالعه، تجزیه و تحلیل نتایج و قضاوت در مورد کیفیت نگران آنها باشد. این مربوط به این سال است که چگونه یک پرسشگر می‌تواند مخاطبان خود را متقاعد کند که به ارزش یافته‌های تحقیق یک تحقیق توجه دارد؟ برای پاسخ به این سؤال، هیلی و پری (۲۰۰۰) اظهار داشتند که کیفیت مطالعه در هر پارادایم باید با توجه به اصطلاحات پارادایم خاص خودارزیابی شود. به‌عنوان مثال، درحالی‌که اصطلاحات قابلیت اطمینان و اعتبار معیار اساسی کیفیت در پارادایم‌های کمی هستند، در پارادایم‌های کیفی اصطلاحات اعتبار، خنثی یا تأییدپذیری، سازگاری یا قابلیت اطمینان و قابلیت اجرا یا قابلیت انتقال از معیارهای اساسی کیفیت هستند (لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵: ۲۹۵).

کرک و میلر^۲ در مورد پایایی در تحقیق کیفی سه نظر را ارائه کرده‌اند: پایایی آرمانی؛ به این معنی که یک روش خاص تا چه حد می‌تواند به طور پیوسته به همان اندازه‌گیری‌ها یا نتایج منجر شود. این نوع از معنی در واقع مختص روش‌های کمی است و کرک و میلر با این موضوع کار ندارند. معنای دوم پایایی در زمانی است که آن را ثبات اندازه‌گیری یا مشاهده در طول روند زمانی‌اش تعریف می‌کنند. آنچه که

1 . Steinbeck

2 . Kirk & Miller

ممکن است در اینجا مسئله‌ساز شود این است که پدیده مورد مطالعه، به‌خودی‌خود هیچ تغییری نکند و در چنین شرایطی معیار فوق کارآمد خواهد بود، اما مطالعات کیفی از آن جایی که منعطف هستند به‌ندرت به چنین موضوعات لا تغییری اهمیت می‌دهند. تعبیر سوم پایایی هم‌زمان است که عبارت است از یکنواختی و همسازی نتایجی که در یک‌زمان واحد با ابزارهای مختلف به دست آمده‌اند. کرک و میلر تأکید می‌کنند که این معیار زمانی سازنده و مفید است که به طور کامل تحقق یابد (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۲-۴۱۱).

فنون سنجش روایی و پایایی پژوهش کیفی

روش‌هایی برای سنجش روایی و پایایی تحقیق کیفی پیشنهاد شده است. گوبا و لینکن قابلیت اعتماد را به‌عنوان معیاری برای جایگزینی روایی و پایایی مطرح ساخته‌اند که متشکل از چهار مفهوم جزئی تر قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال، قابلیت تأیید و اطمینان‌پذیری است (بريمن^۱، ۲۰۰۱: ۲۷۲).

۱. قابلیت اعتبار یا باورپذیری^۲؛ معادل روایی در پژوهش‌های کمی است یعنی میزان و درجه اعتماد به واقعی بودن یافته‌ها برای شرکت‌کنندگان در پژوهش. ۲. قابلیت انتقال یا انتقال‌پذیری^۳؛ جایگزین اعتبار بیرونی در پژوهش‌های کمی است و به معنی قابلیت تعمیم پژوهش به سایر حوزه‌ها و زمینه‌های مشابه است. ۳. قابلیت تأیید یا تأییدپذیری^۴؛ به معنای پرهیز از سوگیری است، اما در پژوهش‌های کمی به معنی قدرت تحلیل و دقت داده‌ها و میزان تأیید آن‌ها است. بیانگر تلاش پژوهشگر در جهت احراز شاخص عینیت در پژوهش است. ۴. اطمینان‌پذیری^۵؛ معادل پایایی در پژوهش کمی است. به درجه بازیافت و تکرارپذیری داده‌ها توسط سایر پژوهشگران اطلاق می‌شود.

-
- 1 . Bryman
 - 2 . Credibility
 - 3 . Transferability or transferability
 - 4 . Verification or verifiability
 - 5 . Reliability

جدول شماره (۲)؛ تکنیک‌های سنجش اعتبار در پژوهش کیفی
 مأخذ (رائو و پری^۱، ۲۰۰۳)

اعتبار سازه ^۲	*جمع‌آوری داده‌ها از منابع متعدد که مقیاس‌های متعددی را برای یک پدیده فراهم می‌سازد. *ایجاد تثلیث از پرسش‌های مصاحبه *تحلیل موارد منفی *انعطاف‌پذیری چهارچوب تئوریک پیشنهاد شده
اعتبار درونی ^۳	*انتخاب نمونه برای پرمایگی نمونه
اعتبار بیرونی ^۴	*انتخاب نمونه برای تکرارپذیری تئوریک

جدول شماره (۳)؛ تکنیک‌های آزمون پایائی در پژوهش کیفی مأخذ (رائو و پری،
 ۲۰۰۳)

پایایی	*هدایت دقیق جریان مصاحبه برای جمع‌آوری داده‌ها *ایجاد فرایندهای ساختمان‌د برای ایجاد برای اجرا و تفسیر مصاحبه‌های همگر *استفاده از کمیته‌های تخصصی
--------	--

جدول شماره (۴)؛ استراتژی‌های افزایش اعتبار در پارادایم پژوهش کیفی مأخذ
 (بشیر و همکاران، ۲۰۰۸)

استراتژی	*کار میدانی طولانی و مداوم
	*استفاده از استراتژی چند روشی در جمع‌آوری داده‌ها.
	*استفاده از نقل‌قول‌ها و بیان‌های واقعی شرکت‌کنندگان

- 1 . Rao and perry
- 2 . Structural validity
- 3 . Internal credibility
- 4 . External credibility

* شرح دقیق و واقعی افراد و موقعیت‌ها و ثبت آنها
* توافق بر روی داده‌های توصیفی جمع‌آوری شده توسط تیم تحقیق
* استفاده از داده‌های رمزگذاری شده مکانیکی (استفاده از ضبط صوت، عکس و نوار ویدئویی).
* از صحت داده‌های جمع‌آوری شده اطمینان حاصل شود.

جدول شماره (۵)؛ استراتژی‌های افزایش پایایی در پژوهش کیفی مأخذ (فلیک، ۱۳۸۷: ۴۱۹-۲۰)

استراتژی
* کیفیت ضبط و مستندسازی داده‌ها. * آموزش دقیق مصاحبه‌گران * کدگذاری درست و استفاده از افراد ناشناس در کدگذاری * کیفیت نمونه‌ها اطلاعات در مورد موضوع، در محیط مورد بررسی زیست می‌کنند، ویژگی‌های فردی افراد مورد مطالعه ما را دارند و.. * استفاده از فرایندهای ساختاریافته از مصاحبه‌های همگرا

در این راستا، گلفشانی (۲۰۰۳) عنوان کرد، اگر بتوان اعتبار یا روایی را به حداکثر رساند، نتیجه قابل اعتماد و قابل دفاع می‌تواند منجر به تعمیم‌پذیری شود که یکی از مفاهیمی است که استنیکا (۲۰۰۱) به‌عنوان ساختاری برای انجام و مستند کردن تحقیقات کیفی باکیفیت بالا پیشنهاد می‌کند؛ بنابراین، کیفیت یک تحقیق به تعمیم‌پذیری نتیجه و در نتیجه آن با آزمایش و افزایش اعتبار یا اعتبار تحقیق مرتبط است.

مک میلان و شوماخر^۱ (۲۰۰۶) اظهار داشتند که اعتبار به میزان همخوانی بین توضیحات پدیده‌ها و واقعیت‌های جهان اشاره دارد. اختلاف بین نام مفاهیم خاص رخ می‌دهد. بازتاب و گسترش یافته‌ها کلمات دیگری هستند که می‌توانند در این

زمینه استفاده شوند. آنها برای پاسخ به سؤال افزایش اعتبار، استدلال کردند که اصلاح مداوم نمونه‌برداری و تکنیک‌های جمع‌آوری داده از طریق فرایند جمع‌آوری داده، اعتبار را افزایش می‌دهد. در مقابل، گل‌افشانی (۲۰۰۳) دیدگاه دیگری ارائه داد که میزان اعتقاد بر اینکه یک گزارش قابل تعمیم است، عاملی است که روش‌های تحقیق کمی و کیفی را به‌وضوح متمایز می‌کند. در مطالعات کیفی، محققان از رویکردهای چند روشی برای تعمیم‌پذیری پژوهش استفاده کرده‌اند که برای افزایش پایایی و اعتبار پژوهش است. اگر محقق وقت کافی را در این زمینه بگذراند و چندین استراتژی جمع‌آوری داده را برای تأیید یافته‌ها به کار برد، می‌تواند تعصب محقق را به حداقل برساند. بسیاری از محققان (مک میلان و شوماخر، ۲۰۰۶؛ لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵؛ سیل، ۱۹۹۹؛ استنباک، ۲۰۰۱) توافق کردند که مثلث‌سازی به طور معمول یک استراتژی برای بهبود اعتبار و قابلیت اطمینان تحقیقات یا ارزیابی یافته‌ها است.

گل‌افشانی (۲۰۰۳) سازه‌گرایی را ارائه داد، پارادایم دیگری در تحقیقات کیفی است که دانش را ساختاری اجتماعی می‌داند و بسته به شرایط ممکن است تغییر کند. سازه‌گرایی در دیدگاه اجتماعی به‌عنوان این دیدگاه تعریف می‌شود که همه دانش‌ها و بنابراین همه واقعیت‌های معنادار، منوط به عملکردهای انسانی است که در تعامل بین انسان‌ها و دنیای آنها ساخته می‌شود و در یک زمینه اساسی اجتماعی توسعه و انتقال می‌یابد. طبق این دیدگاه، واقعیت همیشه در حال تغییر است و ارتباط با یک استراتژی در دنیای همیشه در حال تغییر معنادار نیست؛ بنابراین، برای دستیابی به واقعیت‌های متنوع و معتبر و قابل اعتماد، روش‌های متعددی برای جستجو یا جمع‌آوری داده‌ها مناسب است. این امر به یک معنا مثلث‌سازی^۱ و از دیدگاه مک میلان و شوماخر (۲۰۰۶) به‌عنوان استراتژی‌هایی برای افزایش اعتبار بازتاب می‌یابد.

درگیر کردن چندین روش مانند مشاهده، مصاحبه و ضبط به ساخت معتبر، قابل اعتماد و متنوع‌تری از واقعیت‌ها منجر می‌شود. برای بهبود تجزیه و تحلیل و درک ساخت‌وساز دیگران، مثلث‌سازی گامی است که محققان برداشته‌اند و شامل

چندین تفسیر محققان یا محققان از داده‌ها در زمان یا مکان مختلف است. به روشی مرتبط، یک محقق کیفی می‌تواند «از مثلث محقق استفاده کند و ایده‌ها و توضیحات تولید شده توسط محققان اضافی را که روی شرکت‌کنندگان تحقیق مطالعه می‌کنند، در نظر بگیرد» (جانسون^۱، ۱۹۹۷). قابلیت اطمینان و روایی به‌عنوان قابلیت اطمینان، دقت و کیفیت در الگوی کیفی مفهوم یافته‌اند. این امر می‌تواند با حذف تعصب و افزایش صحت محقق در مورد گزارشی درباره برخی از پدیده‌های اجتماعی با استفاده از مثلث‌سازی محقق شود. محققان کیفی از ترکیب استراتژی‌های موجود در لیست ده مورد توصیه شده توسط (مک میلان و شوماخر، ۲۰۰۶) استفاده می‌کنند (بشیر و همکاران، ۲۰۰۸).

۳. بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی هر بررسی و پژوهشی فراهم ساختن ابزار و وسیله لازم برای شناخت رفتار بشری و حل مسئله است. تحقیق حاضر به دنبال توصیف و تحلیل روش پژوهش کیفی با تأملی بر اعتبار و پایایی در این مدل از روش‌های پژوهش بوده است. روش پژوهش کیفی حاصل مجموعه تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات (چون مشاهده، مصاحبه و شرکت گسترده در فعالیتهای پژوهشی) است که هرکدام به نحوی پژوهشگر را در کسب اطلاعات دست‌اول، درباره موضوع مورد تحقیق یاری می‌دهند. محقق پژوهش کیفی به‌عنوان ابزار اصلی تحقیق نقش مؤثری در کسب داده‌های بدون سوگیری و موثق دارد. در روش پژوهش کیفی، نحوه نمونه‌گیری، ورود به میدان، نحوه سؤالات با روش پژوهش کمی تا حدودی متفاوت است و در برخی از زمان‌ها در پژوهش‌های ترکیبی به‌عنوان مکمل روش کمی از روش‌های کیفی در تحقیق بهره می‌برند. آنچه که بیش از هر مسئله‌ای دیگر در پژوهش‌های کیفی حائز اهمیت است، نحوه سنجش میزان پایایی و اعتبار در پژوهش‌های کیفی است؛ بنابراین، گرچه محاسبه این شاخص‌ها در حوزه پژوهش‌های کمی باتکیه بر محاسبات و آزمون‌های دقیق انجام می‌گیرد، کسب اطمینان از احراز پایایی و اعتبار در حوزه کیفی به دلیل ویژگی‌های ذکر شده آن به همان دقت حوزه کمی امکان‌پذیر نیست، هرچند محققان علمی در پژوهش‌های کیفی نیم‌نگاهی به اعتبار

دارند اما به دلیل انعطاف‌پذیری و تکثرگرایی روشی در این دسته از پژوهش‌ها تکرار نتایج و تعمیم‌دهی در تحقیقات کیفی کمتر مطرح است. با توجه به ریشه داشتن تحقیق کیفی در مبانی تفسیری و عدم استفاده از آزمون‌های استاندارد همواره امکان سوگیری ابزاری، مشاهدات، اطلاعات جمع‌آوری‌شده و نتایج بررسی‌ها وجود دارد. روش‌های مختلفی در جهت ارتقای پایایی و روایی در پژوهش‌های کیفی وجود دارد که از مهم‌ترین آنها کار میدانی و طولانی‌مدت، استفاده از استراتژی‌های چند روشی در جمع‌آوری داده‌ها، استفاده از نقل‌قول‌ها و بیان واقعی شرکت‌کنندگان در جهت ارتقای پایایی؛ و همچنین کیفیت ضبط و مستندسازی داده‌ها، آموزش دقیق مصاحبه‌گران، کدگذاری درست و استفاده از افراد ناشناس در کدگذاری در جهت ارتقای روایی کاربرد دارد.

- پاره‌ای از انواع روش‌های پژوهش کیفی نظیر مطالعات موردی و تکنوگاری‌ها می‌توانند اطلاعات عمیق، دقیق و معتبرتری را در خصوص پدیده‌ها، نگرش‌ها، رفتارها و سازمان‌های پیچیده ارائه کنند که کسب این‌گونه اطلاعات به دلیل کلی‌نگری و عدم انعطاف روش‌های کمی، از راه پژوهش‌های کمی محقق نخواهد شد.

- پیشنهاد می‌گردد، در آینده، روش‌ها و تکنیک‌های پژوهش‌های کیفی هر چه کامل‌تر و عملی‌تر تدوین گردد تا ضعف عمده روش‌های کیفی (پایائی) آنها تقویت شود، و اعتبار این‌گونه پژوهش‌ها نیز افزایش بیشتری یابد.

- از آنجایی که روایی پژوهش‌های کیفی ارجحیت بیشتری نسبت به روایی پژوهش‌های کمی دارد و برعکس پایائی در پژوهش‌های کمی ارجحیت بیشتری دارد نسبت به پژوهش‌های کیفی، در جهت تکمیل این حلقه به‌عنوان مکمل از روش‌های کمی در کار روش‌های کیفی هم بهره برد.

منابع

- ایمان، محمدتقی؛ نوشادی، محمدرضا (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی»، *مجله عیار پژوهش در علوم انسانی*، سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان.
- بلیکی، نورمن (۱۳۹۲). *استراتژی‌های پژوهش در علوم اجتماعی*، ترجمه حسن چاوشیان، نشر نی.

- حریری، نجلا (۱۳۸۵). اصول و روش‌های تحقیق کیفی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی دانشگاه.
دلاور، علی (۱۳۸۵). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، تهران، رشد،
۱۳۸۵، چاپ پنجم.
سیلورمن، دیوید (۱۳۹۳). روش تحقیق کیفی در جامعه‌شناسی، محسن ثلاثی، نشر
جامعه‌شناسان، چاپ اول.
فلیک، اوه (۱۳۸۷). روش تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، نشر نی.

- Bashir& Afzal, M, T& Azeem, (2008), M. Reliability and Validity of Qualitative and Operational Research Paradigm: <https://doi.org/10.18187/pjsor.v4i1.59>.
- Bhandari, P, (2020), an introduction to qualitative research. Published on June 19, Revised on July 30.
- Brink, H. I. L, (1993), Validity and Reliability in Qualitative Research.
- Creswell, J. W. & Miller, D. L, (2000), Determining validity in qualitative inquiry, *Theory into Practice*, 39(3), 124-131.
- Davies, D., & Dodd, J, (2002), Qualitative research and the question of rigor. *Qualitative Health research*. 279-289.
- Denzin, N. K., Y. S. Lincoln (2003). *Handbook of qualitative research*. Second edition. London/Thousand Oaks /New Dehli.
- Eisner, E. W, (1991), *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York, NY: Macmillan Publishing Company.
- Elms', D. G., Kantowitz, Z. H. and Roediger, H. L, (1995) *Research Methods in Psychology*, 5th edition, West Publications Company, St Paul.
- Galanis. M, (2018), methods of data collection in qualitative research. *Arch Helen Med*, 35(2), March-April, 268-277.
- Giddens, A (1984). *The constitution of society*. Berkeley and Los Angeles Press.
- gill & k. Stewart & Chadwick, (2008), *Methods of data collection in qualitative research: interviews and focus groups* Published: 22 March .
- Golafshani, N, (2003), Understanding reliability and validity in qualitative research. *The Qualitative Report*, 8(4), 597-606.
- Healy, M & Perry, C, (2000), Comprehensive criteria to judge validity and reliability of qualitative research within the realism paradigm. *Qualitative Market Research*. 118-126.
- Hussein, D. M, (2011), *Qualitative Research Process, Postmodern Openings*, Year2, Vol. 7, September, pp: 143-156.

- Johnson, B. R, (1997), Examining the validity structure of qualitative research. *Education*. 282-292.
- Kirk, J., & Miller, M. L, (1986), Reliability and validity in qualitative research. Beverly Hills: Sage Publications.
- Kumar, R, (2005), *Research Methodology a Step-by-step Guide for Beginners*, 2nd edition, Pearson Education, Australia.
- Lincoln, Y. S & Guba, E. G, (1985), *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mathieson, S, (1988), Why triangulate? *Educational Researcher*, 17(2), 13-17.
- Olasile. B. A, (2020), *Qualitative Research Methods*, April.
- Rao. Sally & Perry. Chad, (2003), Convergent interviewing to build a theory in under-researched areas: principles and unexamined investigation of Internet usage in inter-firm relationships, *Qualitative Marke Research: An International Journal*, Volume6 Number. pp. 236-247.
- Seale, C, (1999), Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Steinbeck, C, (2001), Qualitative research requires quality concepts of its own. *Management Decision*, 39(7), 551-555.
- Strauss, A and J. Corbin (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. 2nd. Ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Thorne's, (2000). *Data analysis in qualitative research*, <http://ebn.bmj.com/EvidBasedNurse>: first published as 10. 1136/ebn. 3. 3. 68 on 1 July.
- Warren, Kerrey, (2020), *Qualitative Data Analysis Methods* ,101: The “Big 5” Methods and Examples, May.
- Winter, G, (2000), A comparative discussion of the notion of validity in qualitative and quantitative research.